

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā, 1998.gada 30.aprīlī

Lietā nr.09 – 02(98)

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs A.Endziņš, tiesneši I.Skultāne, A.Lepse,

ar tiesas sēdes sekretāri I.Rimdžus,

pieņemot pieteikuma iesniedzēja – divdesmit 6.Saeimas deputātu – V.Kalnberza, M.Lujāna, G.Valdmaņa, A.Golubova, M.Bekasova, J.Stroda, V.Stikuta, O.Grinberga, A.Saulīša, K.Čerāna, O.Deņisova, G.Gannusas, E.Zelgalvja, U.Veldres, L.Staša, A.Rubina, V.Dozorceva, E.Grinovska, A.Bartaševiča, J.Urbanoviča pārstāvim zvērinātam advokātam E.Radziņam

un institūcijas, kas izdevusi normatīvo aktu, kurš tiek apstrīdēts, – Saeimas – pārstāvim Saeimas Juridiskā biroja vadītājam G.Kusiņam,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85.pantu, Satversmes tiesas likuma 16.panta 9.punktu un 17.panta septīto daļu,

Rīgā, 1998.gada 15.aprīlī atklātā tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992.gada 15.septembra lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2.punkta (1996.gada 19.decembra likuma redakcijā) atbilstību 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pantam”.

Satversmes tiesa

konstatēja:

1. Pieteikuma iesniedzējs apstrīd Augstākās padomes 1992.gada 15.septembra lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2.punkta otrās un ceturtais daļas (1996.gada 19.decembra likuma redakcijā) atbilstību 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pantam.

2. 1992.gada 15.septembrī Augstākā padome pieņēma likumu „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” (turpmāk – Likums par piespiedu atsavināšanu), nosakot vispārējo šādas piespiedu atsavināšanas kārtību, tai skaitā arī kārtību, kādā novērtējams atsavināmais nekustamais īpašums un aprēķināms atlīdzības apmērs.

1992.gada 15.septembrī tika pieņemts arī Augstākās padomes lēmums „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” (turpmāk – Lēmums), kas noteica gan Likuma par piespiedu atsavināšanu spēkā stāšanās dienu, gan virkni pārejas noteikumu.

1996.gada 19.decembrī Saeima pieņēma likumu „Grozījums Augstākās padomes 1992.gada 15.septembra lēmumā „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību””, papildinot Lēmuma 2.punktu ar otro, trešo un ceturto daļu.

Otrā daļa noteic, ka „zemes reformas laikā atsavinot valsts vai sabiedriskajām vajadzībām – īpaši aizsargājamo dabas objektu, valsts nozīmes izglītības, kultūras un zinātnes objektu, valsts mācību saimniecību, nacionālo sporta bāžu, kā arī valsts vai pašvaldības nozīmes inženiertehniskās, enerģētikas un transporta infrastruktūras objektu uzturēšanai un darbībai – nepieciešamo nekustamo īpašumu, uz kuru ir atjaunotas vai saskaņā ar likumu

atjaunojamas bijušā īpašnieka (viņa mantinieku) īpašuma tiesības, atlīdzības apmērs likumā noteiktajā kārtībā nosakāms naudā, bet ne lielāks kā nekustamā īpašuma novērtējums zemesgrāmatā vai kadastra dokumentos, kuri sastādīti pirms 1940.gada 22.jūlija un kuros norādīta nekustamā īpašuma vērtība. Koeficientus īpašuma vērtības pārrēķināšanai no 1938. – 1940.gada cenām (pirmskara latos) pašreizējās cenās (latos) nosaka Valsts zemes dienests”.

Trešā daļa paredz, ka gadījumā, „ja īpašnieks pēc īpašuma tiesību atjaunošanas nekustamā īpašuma vērtību ir palielinājis, kompensējami arī ar šo vērtības palielināšanu saistītie ieguldījumi. Tāpat kompensējami arī īpašnieka (mantinieka) pamatotie izdevumi, kas saistīti ar īpašuma tiesību atjaunošanu (zemes iemērīšana, arhīva izziņu pasūtīšana u.c.). Izdevumi par pārstāvja pakalpojumiem atlīdzināmi faktisko izdevumu apmērā, bet ne augstāk par zvērināta advokāta atlīdzības takses apmēru”.

Savukārt ceturtā daļa attiecina Lēmuma 2.punktā noteikto nekustamā īpašuma atsavināšanas kārtību arī „uz īpašniekiem, kas nekustamo īpašumu ieguvuši no bijušā zemes īpašnieka (viņa mantiniekiem) uz dāvinājuma līguma pamata”.

1997.gada 4.jūnijā Saeima pieņēma likumu „Par 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu” (turpmāk – Likums par Konvenciju). Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (turpmāk – Konvencija) un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokoli Latvijas Republikā stājās spēkā 1997.gada 27.jūnijā.

Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā noteikts:

“Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.

Minētie nosacījumi nekādā veidā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma

izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu.”

Izmantojot Konvencijas 64.pantā paredzētās atrunas tiesības attiecībā uz jebkuru atsevišķu Konvencijas nosacījumu tiktāl, cik kāds no dalībvalsts teritorijā spēkā esošiem likumiem nav saskaņā ar šo nosacījumu, Saeima Likuma par Konvenciju 2.pantā ietvēra šādu atrunu:

“Konvencijas 1.protokola 1.panta prasības neattieksies uz īpašuma reformu, kas regulē PSRS veiktās aneksijas laikā nacionalizēto, konfiscēto, kolektivizēto vai citādā veidā nelikumīgi ekspropriēto īpašumu atdošanu vai kompensāciju izmaksu bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem, kā arī lauksaimniecības uzņēmumu, zvejnieku kolhozu un valsts un pašvaldību īpašumu privatizāciju.”

3. 1998.gada 8.janvārī **divdesmit 6.Saeimas deputāti** Satversmes tiesā iesniedza pieteikumu par lietas ierosināšanu, kurā lūdza izskatīt Lēmuma 2.punkta atbilstību Likumam par piespiedu atsavināšanu, Likumam par Konvenciju un Konvencijas Pirmā protokola 1.pantam, kā arī atzīt Lēmuma 2.punktu par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normām un par spēkā neesošu no 1996.gada 19.decembra.

Ar Satversmes tiesas tiesneses I.Skultānes lēmumu ierosināta lieta vienīgi par Lēmuma 2.punkta atbilstību Konvencijas Pirmā protokola 1.pantam, atsakot lietas ierosināšanu pārējā daļā, pamatojoties uz to, ka Lēmuma 2.punkta otrajai, trešajai un ceturtajai daļai ir likuma spēks, bet Satversmes tiesas likuma 16.pantā noteiktajā Satversmes tiesas kompetencē neietilpst lietas par vienāda juridiska spēka likumu (likuma normu) savstarpēju atbilstību.

Jautājumā par Lēmuma 2.punkta atbilstību Konvencijas Pirmā protokola 1.pantam pieteikuma iesniedzējs pieteikumā norāda, ka zemes reforma attiecībā uz katru konkrētu zemes īpašumu beidzas ar zemes īpašuma apliecinoša dokumenta izsniegšanu, un nav iespējama īpašnieku interešu ignorēšana, atsavinot tiem piederošo zemi „pēc 1940.gada cenām” par labu valstij līdz brīdim, kamēr valsts pati pasludinās zemes reformas beigas. Līdz ar to Lēmuma

2.punkta ceturtnā daļa, kas paredz nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai pašvaldību vajadzībām pēc 1940.gada cenām no īpašniekiem, kas nekustamo īpašumu ieguvuši no bijušā zemes īpašnieka (viņa mantinieka) uz dāvinājuma līguma pamata, ir pretrunā ar Konvencijas Pirmā protokola 1.pantu. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka minētais pants saskaņā ar Likuma par Konvencijas apstiprināšanu 2.pantā ietvertu atrunu neattiecas vienīgi uz īpašuma reformu, tāpēc attiecībā uz īpašumu, kas dāvināts laikā, kad nav pasludinātas zemes reformas beigas, nevar attiecināt tos pašus ierobežojumus kā uz īpašumu, kas atrodas īpašuma reformas procesā.

Tiesas sēdē pieteikuma iesniedzēja pārstāvis precizēja prasījumu, norādot, ka tiek apstrīdēta vienīgi Lēmuma 2.punkta otrā un ceturtnā daļa, un lūdza minētās daļas atzīt par spēkā neesošām no Konvencijas spēkā stāšanās brīža, tas ir, no 1997.gada 27.jūnija. Pieteikuma iesniedzēja pārstāvis uzsvēra, ka Lēmuma 2.punkta otrajā un ceturtnajā daļā ietvertās normas neatbilst Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pirmās daļas otrajā teikumā minētajiem „vispārējiem starptautisko tiesību principiem”, tas ir, 1966.gada 16.decembra Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14.panta noteikumiem, ka visas personas ir vienlīdzīgas tiesu un tribunālu priekšā. Viņš paskaidroja, ka tās personas, attiecībā uz kurām piemērojama Lēmuma 2.punkta otrā un ceturtnā daļa, ir nevienlīdzīgākas tiesas priekšā nekā tās personas, kurām īpašums valsts vai sabiedriskajām vajadzībām tiek atsavināts vispārējā kārtībā, jo Lēmuma 2.punktā minētajām personām nav pamata aizstāvēt savas intereses tiesā attiecībā uz cenas (atlīdzības apmēra) noteikšanu par tām piederošo, bet piespiedu kārtā atsavināmo īpašumu. Tiesai šajos gadījumos atliek vienīgi formāli apstiprināt to cenu, kādu likuma robežās būs noteicis Valsts zemes dienests.

Tāpat pieteikuma iesniedzēja pārstāvis uzsvēra, ka Lēmuma 2.punkta otrā un ceturtnā daļa neatbilst Konvencijas 14.panta noteikumiem, ka Konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana nodrošināma bez jebkādas diskriminācijas, un konkrēti – bez diskriminācijas atkarībā no mantiskā

stāvokļa. Viņš norādīja, ka Eiropas Cilvēka tiesību tiesa, izskatot šādas kategorijas lietas, gandrīz vienmēr analizē kompleksi to, vai ir ievērots Konvencijas Pirmā protokola 1.pants un Konvencijas 14.pants. No šā viedokļa nav pamata dažādi vērtēt valsts vai sabiedriskajām vajadzībām atsavināmo īpašumu, kas iegūts tiesiskā ceļā, tas ir, zemes reformas laikā ar attiecīgās pašvaldības lēmumu, kas nav atcelts, vai arī dāvinājuma rezultātā un šis dāvinājums nav atsaukts. Atsavinot minētos īpašumus, ir jāpiemēro tās pašas mērauklas un vērtības kā atsavinot jebkurā citā tiesiskā ceļā iegūtu īpašumu.

Kā norādīja pieteikuma iesniedzēja pārstāvis, no Lēmuma 2.punkta otrās un ceturtais daļas jēgas izriet, ka īpašuma novērtēšana ir atkarīga tikai no tā, pamatojoties uz kāda veida darījumu šāds īpašums iegūts, un vai īpašnieka mantiskais stāvoklis ir uzlabojies vai arī pasliktinājies. Atlīdzībai par īpašuma atsavināšanu pēc pieteikuma iesniedzēja pārstāvja domām jābūt samērīgai un piemērotai neatkarīgi no attiecīgā īpašuma iegūšanas veida, bet ja par vienu un to pašu lietu atkarībā no tās iegūšanas veida diviem cilvēkiem maksā dažādas naudas summas, tad tā ir diskriminācija pēc mantiskā stāvokļa.

4. Saeima Satversmes tiesai iesniegtajā atbildes rakstā norāda, ka pieteikums daļā, kurā ierosināta lieta, ir nepamatots, jo Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pirmās daļas noteikumi ievēroti, pieņemot gan Likumu par piespiedu atsavināšanu, gan Lēmuma 2.punkta otro, trešo un ceturto daļu, kas paredz īpašus piespiedu atsavināšanas gadījumus. Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības apstrīd Latvijas likumdevēja tiesības izdot tādus likumus, kādus tas uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm, tādējādi nonākot pretrunā ar Konvencijas Pirmā protokola 1.panta otro daļu, kas paredz šādas likumdevēja tiesības.

Tiesas sēdē Saeimas pārstāvis paskaidroja, ka Lēmuma 2.punkta otrās un ceturtais daļas normu piemērošana ir saistīta ar trim likumdevēja precīzi definētiem nosacījumiem, jo, pirmkārt, tās piemērojamas tikai zemes reformas laikā, otrkārt, tās piemērojamas tikai konkrētiem šajā punktā minētiem objektiem un, treškārt, šīs normas piemērojamas tikai attiecībā uz atsevišķām

īpašnieku kategorijām. Kā norādīja Saeimas pārstāvis, zemes reforma saskaņā ar likumiem, kas regulē zemes reformu gan pilsētās, gan lauku apvidos, ir komplekss, ilgstošs un visu Latvijas tautsaimniecību aptverošs pasākums jeb apjomīga sociāla un ekonomiska reforma, kuras mērķis ir atbilstoši pašreizējām iespējām panākt taisnīgumu, kas ietver sevī taisnīgumu gan attiecībā uz katru individu, gan attiecībā uz sabiedrību kopumā. Bez tam saskaņā ar minētajiem likumiem lēmumu par zemes reformas pabeigšanu attiecīgās pašvaldības teritorijā pieņem Ministru kabinets, izdodot rīkojumu uz šīs pašvaldības iesnieguma pamata, līdz ar ko nav pamatots pieteikuma iesniedzēja apgalvojums par to, ka uz īpašumiem pēc to atdošanas bijušajiem īpašniekiem (vai viņu mantiniekiem) nav attiecināms zemes reformas procesā esošu īpašumu statuss.

Analizējot Konvencijas Pirmā protokola 1.pantu, Saeimas pārstāvis uzsvēra, ka saskaņā ar Likuma par Konvenciju 4.pantu Latvijas Republika, notekot trim gadiem pēc ratifikācijas raksta deponēšanas, atzīst par obligātu *ipso facto* un bez īpašas vienošanās Eiropas Cilvēka tiesību tiesas jurisdikciju visos jautājumos, kas attiecas uz Konvencijas un tās Protokolu interpretāciju un pielietojumu. Līdz ar to Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā pieminētie vispārējie starptautisko tiesību principi, kā to 1986.gada 8.jūlija spriedumā lietā „Litgovs un citi” un 1986.gada 21.februāra spriedumā lietā „Džeimss un citi” atzinusi Eiropas Cilvēka tiesību tiesa, piemērojami tikai tad, ja starp subjektiem pastāv starptautiski tiesiskās attiecības, respektīvi, šie principi piemērojami gadījumiem, ja kāds īpašums tiek atsavināts ārvalstniekiem, tas ir, ārvalsts fiziskām vai juridiskām personām. Ja turpretī īpašuma atņemšana notiek apstākļos, kad starp subjektiem nepastāv starptautiski tiesiskās attiecības, bet gan iekšējas, piemēram, administratīvi tiesiskās vai civiltiesiskās attiecības starp valsti un tās pilsoņiem vai attiecīgās valsts pilsoņu starpā, atsaukšanās uz vispārējiem starptautisko tiesību principiem ir nepamatota.

Bez tam, kā norādīja Saeimas pārstāvis, minētajos Eiropas Cilvēka tiesību tiesas spriedumos attiecībā uz kompensāciju atzīts, ka, lai gan valstīm ir

tiesības brīvi noteikt apstākļus un noteikumus, atbilstoši kuriem personai var atņemt īpašumu, tomēr Konvencijas Pirmā protokola 1.panta noteikumi sevī ietver arī tiesības uz kompensāciju, ja tā nepieciešama, lai saglabātu taisnīgu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm un iejaušanos indivīda īpašuma tiesībās. Ja valsts pamatojas uz likumīgiem un sabiedrības interesēm atbilstošiem mērķiem, piemēram, veicot ar īpašuma pārdali saistītu tautsaimniecības reformu, kas vērsta uz to, lai panāktu lielāku sociālo taisnīgumu, tad, kā atzinusi Eiropas Cilvēka tiesību tiesa, kompensācija varētu būt mazāka par pilnu tirgus vērtību. Saeimas pārstāvis uzsvēra, ka Lēmuma 2.punktā kompensācija, kaut arī ierobežotā apmērā, ir paredzēta, līdz ar ko šeit nav saskatāma neatbilstība Konvencijas Pirmā protokola 1.pantam.

Attiecībā uz vienlīdzību tiesas priekšā Saeimas pārstāvis norādīja, ka Lēmuma 2.punkts neizslēdz tiesas kompetenci, jo šā punkta trešajā daļā noteikta īpašnieka tiesība uz kompensāciju par viņa ieguldījumiem, ciktāl šie ieguldījumi palielinājuši īpašuma vērtību, kā arī tiesības uz citiem Lēmuma 2.punkta trešajā daļā minētiem izdevumiem, kas nosakāmi tiesas ceļā.

Izvērtējot Lēmuma 2.punkta otrās un ceturtās daļas atbilstību Konvencijas Pirmā protokola 1.pantam,

Satversmes tiesa

secināja:

1. Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pirmās daļas pirmais teikums garantē jebkuras fiziskās vai juridiskās personas tiesības netraucēti izmantot savu īpašumu, tas ir, tiesības netraucēti šo īpašumu valdīt, lietot, iegūt no tā visus iespējamus labumus, kā arī rīkoties ar to. Saskaņā ar Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pirmās daļas otro teikumu un šā panta otro daļu valsts var ierobežot īpašuma tiesības. Šie ierobežojumi var izpausties gan kā īpašuma piespiedu atsavināšana „sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem”, gan kā īpašuma izmantošanas kontrole „saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai soda samaksu”.

Vispārējais princips par īpašuma netraucētu izmantošanu vienmēr aplūkojams kopsakarā ar valsts tiesībām ierobežot šādu īpašuma izmantošanu atbilstoši noteikumiem, kas paredzēti Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā (sk. *D.GOMIEN, D.HARRIS, L.ZWAAK. Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Council of Europe, 1996, 312.lpp.*).

2. Jebkuras fiziskas vai juridiskas personas tiesības netraucēti izmantot savu īpašumu nozīmē arī tiesības uz šā īpašuma parasto vērtību jeb tirgus cenu. Tiesības uz īpašuma vērtības atlīdzību naudā gadījumā, ja nekustamais īpašums, pamatojoties uz atsevišķu likumu, piespiedu kārtā tiek atsavināts valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, Latvijas Republikā garantē Likuma par piespiedu atsavināšanu 1. un 2.pants. Saskaņā ar šo likumu atlīdzības apmērs nosakāms, atsavināmo nekustamo īpašumu novērtējot atbilstoši vietējām cenām un tiem sevišķiem apstākļiem, kādos attiecīgais īpašums atrodas, kā arī, ja to pieprasa īpašnieks, atbilstoši tā ienesīgumam, neņemot vērā nepelnīto vērtības pieaugumu, kas atkarīgs no mērķa, kuram īpašumu atsavina. Ja labprātīga vienošanās ar īpašnieku nav panākta, atlīdzības apmēru, atbilstoši iepriekš minētajiem kritērijiem un pamatojoties uz ekspertu atzinumu, nosaka tiesa (sk. Likuma par piespiedu atsavināšanu 5., 13., 14., 16.p.).

Savukārt Lēmuma 2.punktā paredzēta nekustamā īpašuma novērtēšanas un atlīdzības (kompensācijas) apmēra noteikšanas kārtība Latvijas Republikā veicamās zemes reformas ietvaros, jo:

Pirmkārt, Lēmuma 2.punkta otrās daļas noteikumu spēkā esamība laikā ierobežota ar zemes reformas laiku, kuram izbeidzoties, zaudē spēku arī šī tiesību norma;

Otrkārt, šā punkta otrās daļas noteikumi attiecas vienīgi uz tiem nekustamiem īpašumiem, uz kuriem ir atjaunotas vai saskaņā ar likumu atjaunojamas bijušo īpašnieku vai viņu mantinieku īpašuma tiesības, vai kuri iegūti no bijušā zemes īpašnieka (viņa mantiniekiem) uz dāvinājuma līguma pamata;

Treškārt, šī kārtība noteikta, ņemot vērā valsts vai sabiedrības intereses, jo Lēmuma 2.punkta otrās daļas noteikumi attiecas vienīgi uz tiem nekustamiem īpašumiem, kas nepieciešami jau esošu īpaši aizsargājamo dabas objektu, valsts nozīmes izglītības, kultūras un zinātnes objektu, valsts mācību saimniecību, nacionālo sporta bāžu, kā arī valsts vai pašvaldības nozīmes inženiertehniskās, enerģētikas un transporta infrastruktūras objektu uzturēšanai un darbībai.

Atbilstoši Lēmuma 2.punkta otrajai daļai atlīdzības apmērs par atsavināmo nekustamo īpašumu nosakāms naudā, bet ne lielāks kā nekustamā īpašuma novērtējums zemesgrāmatā vai kadastra dokumentos, kuri sastādīti pirms 1940.gada 22.jūlija un kuros norādīta nekustamā īpašuma vērtība. Turklāt īpašuma vērtība pārrēķināma no 1938. – 1940.gada cenām (pirmskara latos) pašreizējās cenās (latos) atbilstoši Valsts zemes dienesta noteiktajiem koeficientiem. Tādējādi atlīdzības apmērs atbilst tai atsavināmā nekustamā īpašuma vērtībai, kas attiecīgajam īpašumam bijusi PSRS aneksijas laikā veiktās nacionalizācijas vai citādas prettiesīgas ekspropriācijas brīdī.

Šāda atlīdzības apmēra noteikšanas kārtība izraudzīta ne tikai Lēmuma 2.punkta otrajā daļā, bet arī visam valsts un pašvaldību īpašuma denacionalizācijas un bijušo īpašnieku (viņu mantinieku) īpašuma tiesību atjaunošanas procesam kopumā gadījumos, kad tiek aprēķināta atlīdzība (kompensācija) par nekustamo īpašumu, kas bijušajam īpašniekam (viņa mantiniekiem) netiek atdots dabā.

Sākotnēji Augstākās padomes 1991.gada 20.marta lēmuma „Par valsts īpašumu un tā konversijas pamatprincipiem” 5.punkta 3.apakšpunkta otrā daļa noteica, ka „bijušajiem īpašniekiem vai viņu likumiskajiem mantiniekiem īpašums atdodams tieši vai kompensējams ar valsts vērtspapīriem (izņemot naudu) tādā apjomā, kādā tas saglabājies līdz pēckara periodam un pēc otrā pasaules kara fiksēts pamatfondu inventarizācijas aktos”. Vēlāk tika precizēts, ka:

Pirmkārt, lauku apvidos dabā neatdotā nekustamā īpašuma (zemes) kompensācijas apmērs pamatojas uz attiecīgā īpašuma „novērtējumu nacionalizācijas brīdī” (sk. likuma „Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 14.p.);

Otrkārt, pilsētās kompensācijas apmērs nosakāms „atbilstoši zemes lietošanas mērķim 1940.gada 21.jūlijā” (sk. Ministru kabineta 1997.gada 6.maija noteikumu Nr.171 „Noteikumi par kompensācijas aprēķināšanu bijušajiem zemes īpašniekiem vai viņu mantiniekiem un maksas noteikšanu par īpašumā nodoto zemi pilsētās” 2.p., Ministru kabineta 1994.gada 12.aprīļa noteikumu Nr.94 „Par pilsētu zemes vērtēšanu” 37.p.);

Treškārt, kompensācija par dabā neatdotiem namīpašumiem un citādām būvēm pamatojas uz attiecīgā objekta „sākotnējo vērtību nacionalizācijas brīdī” (sk. Ministru kabineta 1995.gada 11.jūlija noteikumu Nr.197 „Noteikumi par bijušo īpašnieku mantas kompensācijas vērtības noteikšanu un tās salīdzināšanu ar privatizējamo objektu (mantas) pašreizējo vērtību” 3.p.).

Līdz ar to Lēmuma 2.punkta otrajā daļā ietvertā atsavināmā nekustamā īpašuma novērtēšanas un atlīdzības apmēra noteikšanas kārtība atbilst Latvijas Republikā veiktās īpašuma denacionalizācijas pamatprincipam – „denacionalizēt īpašumu vai kompensēt tā vērtību tādā apmērā, kādā tas ticis nacionalizēts” – un ir vērsta uz to, lai īpašuma reformas (konversijas) rezultātā atjaunotu sociālo taisnīgumu un lai iespējami taisnīgi samērotu indivīda un visas sabiedrības intereses PSRS veiktās aneksijas seku kontekstā.

3. Lai gan atlīdzības apmēram jābūt saprātīgi saistītam (*reasonably related*) ar atsavināmā īpašuma vērtību, tomēr, kā vairākkārt uzsvērts Eiropas Cilvēka tiesību tiesas praksē, Konvencijas Pirmā protokola 1.pants neparedz īpašnieka tiesības uz atsavināmā īpašuma vērtības pilnu atlīdzību (*full compensation*), it īpaši tajos gadījumos, kad šāda atsavināšana notiek sabiedrības sevišķi nozīmīgu interešu vārdā. Kā pamatkritērijs atsavināmā īpašuma atlīdzības apmēra izvērtēšanai Eiropas Cilvēka tiesību tiesas praksē viennozīmīgi atzīts taisnīgs līdzsvars (*fair balance*) starp Konvencijas Pirmā

protokola 1.pantā minētajām sabiedrības interesēm un nepieciešamību aizsargāt šajā pantā garantētās īpašnieka intereses. Konkretizējot taisnīga līdzsvara jēdzienu, Eiropas Cilvēka tiesību tiesa ir atzinusi, ka likumīgie mērķi sabiedrības interesēs, kas sasniedzami ekonomiskās reformas ietvaros vai nolūkā panākt lielāku sociālo taisnīgumu, pieļauj mazāku atlīdzības apmēru nekā īpašuma pilna tirgus vērtība (sk. 1986.gada 21.februāra sprieduma lietā „Džeimss un citi” (*Case of James and Others*) 54.paragrāfu un 1986.gada 8.jūlija sprieduma lietā „Litgovs un citi” (*Case of Lithgow and Others*) 121.paragrāfu). Tādējādi taisnīga līdzsvara princips ne vien nosaka zināmu robežu starp pieļaujamu un nepieļaujamu īpašuma piespiedu atsavināšanu, bet arī piešķir valstij plašas tiesības, novērtējot atsavināmo īpašumu un nosakot atlīdzības (kompensācijas) apmēru (sk. *D.J.HARRIS, M.O'BOYLE, C.WARBRICK. Law of the European Convention on Human Rights*. London, Dublin, Edinburgh, 1995, 532. – 534.lpp.).

4. Arī Likuma par Konvenciju 2.pantā ietvertā atruna par Konvencijas Pirmā protokola 1.panta noteikumu neattiecināmību uz „īpašuma reformu, kas regulē PSRS veiktās aneksijas laikā nacionalizēto, konfiscēto, kolektivizēto vai citādā veidā nelikumīgi ekspropriēto īpašumu atdošanu vai kompensāciju izmaksu bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem”, norāda, ka, īstenojot īpašuma reformu, ir pieļaujama gan bijušo zemes īpašnieku, gan citu īpašuma tiesību subjektu tiesību ierobežošana sabiedrības interesēs. Jēdziens „īpašuma reforma” sevī ietver arī „zemes reformas” jēdzienu, jo atbilstoši Augstākās padomes 1991.gada 20.marta lēmuma „Par valsts īpašumu un tā konversijas pamatprincipiem” 1.punktam „īpašuma reforma” ir valsts uzņēmumu nodošana pašvaldību īpašumā, valsts un pašvaldību īpašuma denacionalizācija, kā arī valsts un pašvaldību īpašuma privatizācija.

No tā izriet, ka Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā garantētās jebkuras fiziskās vai juridiskās personas tiesības uz netraucētu īpašuma izmantošanu atbilstoši Likuma par Konvenciju 2.pantā ietvertajai atrunai aplūkojamas gan kopsakarā ar Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā pieļautajiem īpašuma tiesību

ierobežojumiem, gan kopsakarā ar visu Latvijas Republikā notiekošo īpašuma reformu un šās reformas ietvaros veikto nekustamu īpašumu piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām.

Vienīgi no šādu kopsakarību viedokļa ir vērtējama arī Lēmuma 2.punkta otrajā daļā noteiktā piespiedu kārtā atsavināmā īpašuma novērtēšanas un atlīdzības apmēra noteikšanas kārtība, kas atbilstoši iepriekš minētajam īpašuma denacionalizācijas pamatprincipam sabiedrības interesēs zināmā mērā ierobežo Lēmuma 2.punkta otrajā un ceturtajā daļā minēto personu tiesības uz pilnu viņiem dabā atdotā (vai dāvinājuma ceļā iegūtā) īpašuma vērtību, kura salīdzinājumā ar šā paša īpašuma vērtību nacionalizācijas brīdi objektīvi varētu arī būt palielinājusies.

5. Lēmuma 2.punkta otrās un attiecīgi arī ceturtais daļas noteikumu spēks laikā ierobežots ar jēdzienu „zemes reformas laiks”. Zemes reformas pabeigšana, ar ko vienlaicīgi zaudēs spēku arī Lēmuma 2.punkta otrā un ceturtais daļa, iespējama tikai tad, kad pilnībā sasniegts zemes reformas mērķis, kas definēts gan likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 2.pantā, gan likuma „Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 1.pantā, tas ir, zemes reforma vērsta uz to, lai pakāpeniskas valsts (pašvaldību) īpašuma denacionalizācijas un privatizācijas gaitā pārkārtotu zemes īpašuma un lietošanas tiesiskās, sociālās un ekonomiskās attiecības gan pilsētās, gan lauku apvidos. Tādējādi zemes reforma ir ilgstošs un komplekss pasākums, kas attiecībā uz bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem neizbeidzas ar attiecīgā nekustamā īpašuma atdošanas brīdi, kā to apgalvo pieteikuma iesniedzējs, bet gan ar brīdi, kad pilnībā īstenota minēto tiesisko, sociālo un ekonomisko attiecību pārkārtošana un kad Ministru kabinets pieņēmis lēmumu par zemes reformas pabeigšanu attiecīgās pašvaldības teritorijā (sk. likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 34.p., likuma „Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 35.p., likuma „Par zemes reformas pabeigšanu lauku apvidos” 3. – 5.p.).

6. Lēmuma 2.punkta otrās un ceturtās daļas noteikumu spēks attiecībā uz personām ierobežots ar norādi uz bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem un jebkuru fizisko vai juridisko personu, kas ieguvusi nekustamo īpašumu no bijušā īpašnieka (viņa mantiniekiem) uz dāvinājuma līguma pamata pēc tam, kad pēdējiem atjaunotas īpašuma tiesības. Tā kā Lēmuma 2.punkta otrās un ceturtās daļas noteikumi piemērojami neatkarīgi no šo personu valsts piederības, paredzot vienu un to pašu kritēriju atlīdzības apmēra noteikšanai par piespiedu kārtā atsavināmo nekustamo īpašumu, pieteikuma iesniedzēja norādei uz Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pirmajā daļā minēto vispārējo starptautisko tiesību principu pārkāpumu nav pamata. Kā atzīts Eiropas Cilvēka tiesību tiesas praksē, vispārējie starptautisko tiesību principi Konvencijas Pirmā protokola 1.panta izpratnē uzliek valstij vienīgi pienākumu izmaksāt zināmu atlīdzību gadījumos, kad sabiedrības interesēs tiek atsavināts īpašums personām, kas nav attiecīgās valsts pilsoņi, respektīvi, šie principi aizsargā minētās personas pret īpašuma piespiedu atsavināšanu bez jebkādas atlīdzības (sk. 1986.gada 21.februāra sprieduma lietā „Džeimss un citi” (*Case of James and Others*) 64.paragrāfu, 1986.gada 8.jūlija sprieduma lietā „Litgovs un citi” (*Case of Lithgow and Others*) 117.paragrāfu, sk. arī *D.J.HARRIS, M.O’BOYLE, C.WARBRICK. Law of the European Convention on Human Rights*. London, Dublin, Edinburgh, 1995, 530.lpp.).

7. Lēmuma 2.punkta otrā un ceturtā daļa neliedz īpašniekam, kura nekustamais īpašums tiek atsavināts valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, griezties tiesā jautājumā par atlīdzības apmēru. Lēmuma 2.punkta otrā daļa ierobežo vienīgi atlīdzības maksimālo apmēru. Tāpēc nav pamatots pieteikuma iesniedzēja pārstāvja tiesas sēdē izteiktais viedoklis, ka šīm personām liegtas tiesības uz tiesas aizsardzību un vienlīdzību tiesas priekšā.

8. Tāpat nav pamatota pieteikuma iesniedzēja pārstāvja norāde uz to, ka Lēmuma 2.punkta otrās un ceturtās daļas noteikumi neatbilst Konvencijas 14.pantam, kas kopsakarā ar Konvencijas Pirmā protokola 1.pantu uzliek valstij pienākumu nodrošināt jebkuras fiziskās vai juridiskās personas tiesības

netraucēti izmantot savu īpašumu, kā arī tiesības uz zināmu atlīdzību šāda īpašuma piespiedu atsavināšanas gadījumā bez jebkādas diskriminācijas, tai skaitā atkarībā no attiecīgā īpašnieka mantiskā stāvokļa. Nekustamā īpašuma novērtēšana un atlīdzības apmēra noteikšana Lēmuma 2.punkta otrajā daļā nav saistīta ar viena vai otra īpašnieka turību jeb bagātību.

Taču Konvencijas 14.pantā nav ietverts izsmeļošs diskriminācijas pamatu uzskaitījums, uz ko norāda vārdi: „...vai cita stāvokļa”. Tā kā Lēmuma 2.punkta otrajā un ceturtajā daļā izņēmuma kārtā paredzēti atšķirīgi noteikumi atsevišķām īpašnieku kategorijām attiecībā uz tām šo īpašnieku tiesībām, ko garantē Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pirmā daļa, Konvencijas 14.panta kontekstā ir būtiska to iemeslu izvērtēšana, ar kuriem šāda atšķirīga attieksme pamatota (sal. 1986.gada 21.februāra sprieduma lietā „Džeimss un citi” (*Case of James and Others*) 74.paragrāfu).

9. Konvencijas 14.pants neaizliedz jebkuru atšķirīgu attieksmi, nodrošinot Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā garantētās tiesības (sal. Eiropas Cilvēka tiesību tiesas 1968.gada 23.jūlija sprieduma „Beļģijas lingvistikas” lietā (*Belgian Linguistics case*) 10.paragrāfu). Kā vairākkārt uzsvērts Eiropas Cilvēka tiesību tiesas praksē, Konvencijas 14.pants pret diskriminējošu atšķirīgu attieksmi aizsargā personas, kas atrodas analogos un salīdzināmos apstākļos.

Konvencijas 14.panta izpratnē atšķirīga attieksme ir diskriminējoša, ja tai nav objektīva un saprātīga pamatojuma, respektīvi, ja šāda attieksme nav vērsta uz likumīga mērķa sasniegšanu vai arī nepastāv saprātīgs samērīgums starp pielietotiem līdzekļiem un sasniedzamo likumīgo mērķi. Turklāt valsts zināmās robežās bauda izvēles tiesības, nosakot vai vispār un kādā apjomā zināma atšķirība citādi vienādos apstākļos attaisno dažādu attieksmi tiesību īstenošanā. Minēto robežu apjoms var atšķirties atkarībā no apstākļiem, būtības un šā apjoma pamatojuma (sk. Eiropas Cilvēka tiesas 1984.gada 28.novembra sprieduma Rasmussena lietā (*Rasmussen case*) 35., 38. un 40.paragrāfu un

1985.gada 28.maija sprieduma lietā „Abdulazizs, Kabales un Balkandali” (*Case of Abdulaziz, Cabales and Balkandali*) 72.paragrāfu).

Starp Lēmuma 2.punkta otrajā un ceturtajā daļā minētajām personām un citām fiziskām un juridiskām personām, attiecībā uz kurām piemērojams Likums par piespiedu atsavināšanu, objektīvi pastāv atšķirīga attieksme, bet tā skar vienīgi atlīdzības apmēru par atsavināmo nekustamo īpašumu. Lēmuma 2.punkta otrā daļa neizjauc taisnīgu līdzsvaru starp šajā daļā aizsargātajām īpaši nozīmīgajām sabiedrības interesēm un attiecīgo īpašnieku privātajām interesēm, jo paredz noteiktu kārtību, saskaņā ar kuru šāda atlīdzība nosakāma, pamatojoties uz attiecīgā nekustamā īpašuma vērtību nacionalizācijas brīdī.

Bez tam, Lēmuma 2.punkta otrajā daļā nosakot maksimālā atlīdzības apmēra robežas, likumdevējs nav pārkāpis samērīguma principu ne attiecībā uz šā izņēmuma kopsakaru ar tām sevišķi nozīmīgajām sabiedrības interesēm, kuru aizsardzībai šāds izņēmums paredzēts, ne arī attiecībā uz minēto sabiedrības interešu likumību vispār. Lēmuma 2.punkta otrajā un ceturtajā daļā noteiktā atšķirīgā attieksme ir saprātīgi un objektīvi pamatota ar zemes reformas procesu, un tādējādi likumdevējs rīkojies tam piešķirto izvēles tiesību robežās attiecībā uz pieļaujamas atšķirīgas attieksmes noteikšanu Lēmuma 2.punkta otrajā un ceturtajā daļā minētajām personām.

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32.pantu, **Satversmes tiesa**

nosprieda:

Atzīt Augstākās padomes 1992.gada 15.septembra lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2.punkta otro un ceturto daļu par atbilstošām 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pantam.

Spriedums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī. Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums pasludināts Rīgā 1998.gada 30.aprīlī.

Satversmes tiesas sēdes priekšsēdētājs

A.Endziņš

Satversmes tiesas tiesnese

I.Skultāne

Satversmes tiesas tiesnesis

A.Lepse